Giriş
Felsefe Kültürü ve Ortamı Üzerine[*]

"Felsefeye Ben'i getiren şey,
'dünyanın benim dünyam' olduğu gerçeğidir."
(Wittgenstein, 1961: 116)

Edebiyatımız kendi üzerine, kendi ürünleri üzerine, kendi birikimine dünyanın birikimini de katarak düşünebiliyor, eleştirel bir yaklaşımla sorunlarını tartışabiliyor, imkân ve imkânsızlıklarını ortaya koyabiliyor. Şairlerimizin, romancılarımızın ve öykücülerimizin eserleri yabancı dillere çevriliyor, kendisine okuyucu bulabiliyor, hatta çok satanlar listesine bile girebiliyor. Pek çok ilimizde edebiyat dergileri yayınlanıyor; bunlardan bazıları yüzüncü, iki yüzüncü, üç yüzüncü, beş yüzüncü sayısına ulaşabiliyor. Yüzyıllarca geriye doğru giden bir geleneği var, kendi içinde bu bağlantıyı kurabiliyor, bu devamlılığı sağlayabiliyor. Şairler, romancılar, öykücüler, edebiyat geleneğinin bir noktasında yer almakta eserlerinin kalıcılığı açısından bir fayda görüyorlar. Böylece bu geleneğe her gün yeni değerler katılıyor, yeni halkalar ekleniyor. Eleştiri açısından bir zayıflık söz konusu olsa da edebiyat ortamı kendisini okumakta, talep etmekte, en son ürünler okuyucuları ile buluşmakta. Edebiyat eserlerine karşı, sadece akademik çevreden değil, toplumun hemen her kesiminden ilgi var. Şiiri ile, romanı ve öyküsü ile bir ortam oluşturmuş edebiyatımız. Bu ortam, kendi içindeki işleyişi ile bir olgunluk seviyesine işaret ediyor.

Peki, felsefe açısından baktığımızda durum nedir? Bir felsefi ortamımızın olduğundan söz edebilir miyiz? Edebiyat ortamımız konusunda yaptığımız değerlendirmeler felsefe ortamımız açısından da geçerli midir? Dili, kültürü, geleneği, eleştiri biçimi, okuyucu ve yayıncısı ile, felsefi ortamımız yeterli bir olgunluk çizgisine ulaşabilmiş midir? Şimdilik bu soruya olumlu bir cevap vermek zor görünmüyor. Yoksunluğu duyulan şey kendi kendini üretebilen bir felsefe geleneğinden yoksun olmamızdır. Felsefe üretimimiz, felsefe konusunda bilgi vermeyi amaçlayan, öğreticilik özelliği öne çıkan eserlerle sınırlı. Akademik bakış, kendi felsefe birikimimizi, felsefe yapma imkânımızı henüz sorgulama gereksinimi duymuyor. Felsefecilerimiz birbirlerinin çalışmalarını merak etmiyor.[1] Onlar, söylenen

[*] Felsefe Ortamı Üzerine", *Türkiye'de Felsefenin Geleneği ve Geleceği*, Ed. Şafak Ural, Arzu İ. Temelli, Filiz D. Ç. Sarı, Nurten Ö. Özel. İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 359-372.

[1] Ömer Naci Soykan bir söyleşisinde, bu sorunu şu şekilde dile getirir: "Felsefecilerimizin bazı tanıtıcı yazılar dışında birbirlerinin yazılarını incelemekten, onlardan kendi yazılarında alıntı yapmaktan ödleri kopuyor… Oysa Türk felsefesinin en çok felsefi diyaloğa ihtiyacı var." Bir başka konuşmasında da şu ifadeler geçer: "Kimse zahmet edip de topu topu birkaç kuşak olan felsefecilerimizin ürünlerine bakmıyor. Birbirlerine de bakmıyorlar. Herkes felsefeye sıfırdan başlıyor. Sıfırın üstüne bir şey konulmaz." (Soykan, 2003: 197, 2009: 48). Burada

sözleri, felsefe yapma açsıdan değil, "doğru bilgi - yanlış bilgi" açısından değerlendirme eğilimi gösteriyorlar. Felsefe ortamımız, bir "ergenlik çizgisi"ne doğru gitse de, kendi kendini üreten bir felsefe geleneği için henüz hazırlık aşamasında olduğumuz söylenebilir.

***

Felsefi ortam felsefeyi üreten, geliştiren, bir gelenek bağlamında onunla kendisini, kendi zamanını ilişkilendiren bir ortamdır. Bir edebiyat ve sanat ortamıdır. Diyalog ve iletişim ortamıdır. Bilme ve anlama isteğinin etkin olduğu bir ortamdır. Sormanın soruşturmanın gelenek oluşturduğu bir ortamdır. Bir eğitim ve kültür ortamıdır. Dilin işlendiği ve ifade imkânlarının geliştirildiği bir ortamdır. Dillerin, kültürlerin, fikirlerin, inanışların karşılaştığı, kaynaştığı bir ortamdır. Görüş ve düşüncelerin, "haklı" ya da "haksız", "yasaya uygun" ya da "yasaya aykırı", "yararlı" ya da "yararsız", "modern" ya da "çağdışı", hatta "doğru" ya da "yanlış" diye değerlendirilmediği, aksine bir "zenginlik", bir "değer" olarak görüldüğü, amacı kendi içinde olan, felsefenin kendisinden çıktığı ve yine kendisine döndüğü bir ortamdır. Bilinçlerin birbirini geliştirdiği, görüşlerin birbirini zenginleştirdiği bir ortamdır. Felsefenin az ya da çok yaşam biçimlerinde karşılık bulduğu, özgür, hoşgörülü, eleştirel, ama her halükarda içinde yaşama duygusu olan bir ortamdır. Özgünlük ve yaratıcılığın öne çıktığı, felsefenin bir inanç ve ideoloji halini alarak durgunlaşıp katılaşmadığı bir ortamdır. Tarih ve gelenekle kurulmak istenen varoluşsal iletişimin politik bir tutum olarak algılanmadığı bir ortamdır.

Felsefi ortam, hem kişinin kendisini içinde bulduğu, hem de kendisini içine kattığı bir ortamdır. Bir kesit, kesinti değil, farklı bağlamlardan oluşan bir *süreklilik*tir. Felsefenin okunduğu, öğretildiği, bir diyalog ve eleştiri ortamıdır. Bir konuşma, söyleme ve dinleme ortamıdır. Sözün sevildiği, düşüncenin ilgi gördüğü bir ortamdır. Tek bir rengin, tek bir sesin, tek bir yıldızın, tek bir ışığın değil, bir koronun, bir gökkuşağının, bir yıldızlar kümesinin, bir ışık bulutunun ortamıdır. Hücrelerin organa, organların organizmaya dönüştüğü bir ortamdır. Bu açıdan bakıldığında her filozofun kendine özgü bir ortamının, geleneksel bir bağlamının olduğunu söylemek doğru görünüyor. Bu ortamı belirleyen, filozofun kendi zamanının, kendi ortamının, kendi varoluşunun koşullarıdır. Her filozof, kendi ortamının izlerini taşır. Felsefe, her ne kadar evrensel *ethos*uyla kendisini evrensel kültüre katsa da, filozoflardan kendi ortamlarının, kendi yaşantılarının izlerini taşıyacak ifadeler de bekleriz. Yapacakları felsefenin, onların kendi dil, kültür, gelenek ve yaşantı çevresinden türemesi gerektiğini de düşünürüz. Bu beklentimizin nedeni, zihnimizdeki felsefi ortam imajıdır.

Felsefi ortam, sadece "felsefe ortamı" değildir; pek çok ortamın bileşkesinden oluşan bir ortamdır. Onun ortaya çıkabilmesi için öncelikle başka ortamların ortaya çıkması gerekir: eğitim ortamı, sanat ortamı, edebiyat ortamı, sözlü gelenek, bilim oramı ortamı, ekonomi ortamı, politika ortamı, inanış biçimleri ortamı gibi. Bu alanlar felsefi ortamı önceler, ürettikleri söylemler "ön-felsefe"yi oluşturur.[2] Felsefi ortam, başka ortamlardan büyük katkılar alan ve onlara büyük katkılar sunan bir ortamdır.

şöyle bir tespit yapılabilir: Yabancı dili güçlü olan felsefecilerimiz, bildikleri dilin kaynaklarından beslenmektedirler. Bunun sonucunda da bazı felsefecilerimiz Alman, bazı felsefecilerimiz Fransız, bazı felsefecilerimiz İngiliz ve Amerikan felsefe geleneğine yaslanmaktadırlar. Afrika felsefeleri üzerine yazılan bir makalede, bu coğrafyadaki felsefecilerin, Batı üniversitelerinin Afrika'daki temsilcileri gibi çalıştıklarından söz eder: dil batılı bir dil, kaynak batılı kaynak, felsefe batılı felsefe, filozof batılı filozof. Tek ayırt edici özellik, felsefe eğitiminin bir Batı ülkesinde değil de Afrika ülkelerinde veriliyor oluşudur. (Etuk, 1987: 60). Felsefenin, filolojik bir çalışma olduğu doğrudur; ancak onun filolojik bir çalışma olması, felsefi görüşleri aktarmak için değil, özgün söylemlerin üretilebilmesi içindir. Yapılması gereken şey, İnam'ın cümlesi ile "Kendi yaşamımızdan kaynaklanan felsefe yapma yolunun denenmesi"dir (İnam, 1994: 6).

[2] "Ön-felsefe" kavramı için bkz. İnam, 2006: 79-83.

1. Bilgi ve İnanç Ortamı: Felsefi ortam, öncelikle bir bilgi ortamıdır. Bu ortamın özelliği, aktif merak ve hayret duygularının bir ürünü olarak bilmeye karşı tutkulu bir isteğin duyulmasıdır. Varlığın, evrenin ve insanın gizleri karşısında duyulan hayret, merak, felsefi duyguyu oluşturur. Hiçbir merakın olmadığı; hiçbir sorunun sorulmadığı, bilme duygusunun çeşitli şekillerde susturulduğu ve geçiştirildiği ortamlarda, felsefe ortaya çıkmaz. Felsefenin adında bile bilmeye karşı tutkulu bir istek duymanın ifadesi olan "bilgelik sevgisi" yer alır. Felsefeden başka hiçbir faaliyet alanı, "aşk"la tanımlanmaz, adında "sevgi" geçmez. O, rasyonel bir çaba olmasına karşın, temelinde aşk gibi derin bir tutkuyu, merak gibi derin bir duyguyu barındırır. İnsanoğlunun bilme faaliyetini en üst kategori olarak ifade eden felsefe, öz olarak anlaşılabilir bir şeydir: İnsanın Tanrı, evren ve bizzat kendi dünyasına, kendi varoluş durumuna ilişkin, kaçınamayacağı ilgi ve merakı, kaçınamayacağı soruları vardır. Kant, "üstümdeki yıldızlı gök, içimdeki ahlak yasası" derken, bu duruma işaret eder. Dolayısıyla felsefe bütün yönleriyle bilmeye, anlamaya, kavramaya yönelmiş bir bilincin eylemidir. Kaçınamayacağı, geçiştiremeyeceği soruların üstüne cesaretle gitme eylemidir. Boş verme, üstünü örtme, görmezden gelme, muallakta bırakma eylemi değildir. Bu noktada felsefe ile uğraşmanın önemi ortaya çıkar.

Bir toplum, felsefeye yüz çevirirken, bir bütün olarak varlığın rasyonel yollardan bilinmesi isteğine, bunun meşruiyetine yüz çevirir. Bu da genellikle felsefenin dine karşı bir alternatif üretme girişimi olarak algılandığı toplumlarda görülmüştür. Felsefeyi, felsefenin değil, dinin penceresinden görenler, felsefenin din karşıtı bir girişim olduğu yönünde kanaatlere ulaşmışlardır. Oysa felsefe, bir derin düşünme faaliyeti olarak, genel bir adlandırmadır. Bu tür genelleyici ifadelerle felsefe hakkında konuşmak mümkün değildir. "Felsefe şöyledir" dediğimizde, vardığımız yargıyla uyuşmayan birçok felsefe örneği ile karşılaşabiliriz. Bu nedenle bir bütün olarak felsefeden değil, tek tek felsefelerden söz etmek, felsefenin çoğul yapısına uygun görünmektedir. Felsefenin kendisi bir düşünce üretme biçimidir. Ancak onunla üretilen düşünceler hakkında konuşulabilir, eleştiriler getirilebilir; bu da zaten felsefi düşünüş biçiminin istediği ve koşul olarak gördüğü bir şeydir. Önemli olan onunla kişinin kendi yolunu aydınlatması, kendi sorularına cevap bulabilmesidir.

Bu açıdan bakıldığında, inanma temelli dini duygu ile bilme temelli felsefi duygunun birbirini dışlamaması gerekir. Çünkü din asıl besinini bilmemekten, düşünmemekten almaz, aksine bilmekten ve düşünmekten alır. Cehaletle beslenen bir dini duygu, insanın yeryüzündeki varoluşu için en büyük tehlikelerden birini oluşturur. Bu yüzden felsefi ortam, öncelikle bir bilgi ve inanış ortamıdır. Bilgi ile dinin, hem din, hem de bilgi açısından karşıtlık oluşturmadığı bir ortamdır. Ortaçağ Hıristiyan toplumu, kısmen İslam toplumu, daha sonra da pozitivist ve materyalist hareketler, zaman zaman bu karşıtlığın oluşturulduğu ortamlar olmuşlardır. Sonuçta inanmak da bilmek de, felsefi ortamın iki temel unsuru olarak ortaya çıkar; felsefe tarihinin göstermiş olduğu şey budur.

2. Eğitim Ortamı: Felsefi ortam, öncelikle bir eğitim ortamıdır. Özgür ve yaratıcı bir eğitim, felsefenin koşuludur. Platon, köle eğitimi almış kişilerin felsefe yapamayacaklarını söylerken, felsefe eğitiminin ruh haline de işaret eder (Platon, 1990: 88-89). Özgürlük, felsefe öğrencisinin kalıcı ruh hali olmalıdır. Bir noktaya bağlılık, ruhsal, duygusal, zihinsel bir tutsaklığa/bağnazlığa dönüştüğünde, felsefe kendi imkânını da tüketmiş olur. Bu tutsaklık sonunda felsefe bir inanma, eleştiri de bir yadsıma ve hor görme biçimine dönüşür. Tutsaklığın ve hor görmenin olduğu yerde, felsefe için uygun bir ortam bulunmaz. Bu nedenle, felsefe, varlığını eleştiri durumunda kazanır; eleştirmeyi ve eleştirilmeyi varlığının nedeni olarak görür. Ama hiçbir durumda kendisine inanılmasını istemez.

Felsefe eğitimi ders kitaplarından öğretmen ve öğrenci tutumlarına varıncaya değin pek çok konuyu içerir. Bu eğitim biçiminin ana eksenini her zaman felsefe metinleriyle, mümkünse kendi dillerinde diyaloga geçmek oluşturur. Okumak eyleminde iki farklı dünya,

kimi zaman iki farklı dil iletişime geçer. Anlamada, bu iki dünyanın birikimi bulunur. Bu iletişimde sadece filozof konuşmaz, okur da konuşur. Metin okuma tek yönlü değil, karşılıklı bir iletişimdir. Metin üzerinden filozofla, filozoflarla diyaloğa gireriz.[3] Bu diyaloğu yönlendiren temel güdü, okuyucunun sorularıdır. Felsefe metni ancak soracak sorusu olanlara kendi dünyasını açar, aksi halde susar. Felsefe eğitiminde metin okurum, metin okurken görüşleri tanırım; felsefenin geleneği ile, bu gelenek içinde ortaya çıkan kavram, kuram, sorun ve felsefe yapma biçimleri ile tanışırım. Bu diyalogta metnin ve okuyucunun dünyaları birbirine açılır. Bu nedenle, felsefe eğitimi, felsefenin, okuyanın dünyasında açık ve anlaşılır kılınması işlemidir. Felsefeyi açık kılmayan bir felsefe eğitimi düşünülemez. Felsefe eğitiminin temel sorusu şu olmalıdır: Felsefe dilini nasıl, ne kadar açık ve anlaşılır kılabilirim?

Felsefe kişisel ilgi ve merakta kaynağını bulur. İlgi ve merak, bilgeliğe duyulan sevgiyi doğurur. Felsefeyi öncelikle kendim için, kendi ilgi ve meraklarımdan hareketle yaparım; kendi varoluşum için, onun anlamını kavrayabilmek için yaparım. Kendimi bulabilmek ve anlayabilmek için yaparım. Felsefi soru, karşılığı olan bir sorudur, felsefi cevap karşılığı olan bir cevaptır. Ben, ancak kendi varoluşumda karşılığı olan soruları anlayabilir ve cevaplayabilirim. Felsefe yaparken kendi sorularıma, dünyamda karşılığı olan sorulara yönelirim. Benim felsefemde benim sorularım ve cevaplarım bulunur. Bu durumda felsefe eğitimi, felsefenin karşılığının keşfi, bu şekilde boş sözcükler yığını olmaktan çıkarılması ile başlar. Felsefe, varoluşumuzdaki karşılığı keşfedildiğinde anlamlı hale gelir, gerçeklik ve hakikat değeri taşır. Felsefenin bizdeki karşılığını aramayan bir felsefe eğitimi eksik ve kusurlu bir eğitim olacaktır.

Felsefi ortam, öncelikle bir "dil ortamı"dır. Felsefenin yapıldığı dil olarak filozofun kendi dili, felsefenin bir diyalog oluşu nedeniyle de başka filozofların dili felsefi ortamın eksenini oluşturur. Felsefe eğitimi, özde, felsefe dili ile tanışma, bu dilin dünyasına girme, felsefenin dilini anlaşılabilir bir dil olarak yeniden kurma girişimidir. Bu nedenle sınırlı ve tanımlanmış bir dildir. Felsefe eğitiminin, felsefe dilini açık kılma etkinliği olmasının bir anlamı da filolojik bir etkinlik olmasıdır. Ancak bu filolojik eğitim sayesinde felsefenin dili açık ve anlaşılabilir bir dil haline gelir. Ülkemizde yapılan felsefe eğitiminde, felsefeyi açık kılma yolundaki eksikliklerden birinin filolojik eksiklik olduğunu söyleyebiliriz. Yunanca, Latince, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca, İngilizce gibi dillerden en azından birinin öğrenciye kazandırılması, felsefe eğitimi açısından önemlidir. Bu sağlandığı takdirde felsefe eğitiminin daha sahici bir zemine oturacağını söyleyebiliriz. Bu noktada felsefe eğitimi ile filoloji eğitiminin kader birliği ettiğini görürüz. Felsefe öğrencisi, öncelikle filoloji eğitimi almış ve almakta olan bir öğrenci olmalıdır. Gürsoy, bu gerekliliği şu şekilde dile getirir: "Türkiye'de felsefe ortamının eğitime imkân verecek ve bu eğitimden hareketle yeniden zenginleşecek şekilde gelişmesini istiyor isek, felsefe eğitiminin gelişmiş bir yabancı dil ile birlikte yapılması gerektiği kesindir" (Gürsoy, 2006: 24). Ülkemiz koşullarında, felsefe bölümünde okuyan öğrencilerin bir yabancı dili öğrenmeleri pek kolay görünmüyor. Bu

[3] Felsefe temelinde "diyalog duygusu" olan bir etkinliktir. Felsefede, filozof filozofla, filozof halkla, filozof kültürle, filozof dünya ile, filozof kendisi ile diyaloğa geçer. Diyaloğa borçludur felsefe kendisini. Filozof kendisinden öncekilerle de diyalog kurar, kendi çağındakilerle de. Kendisiyle de, kendi kültürel dairesiyle de. Felsefenin diyalogla varlık kazanan bir eylem olması, temelinde toplum ve değer duygusu olduğunu gösterir. Zira o diyalog kurma eyleminde, bir değer adına başkasına yönelir. Diyalog, felsefenin doğasında vardır. Platon'un diyaloglarında, felsefi diyaloğun temelini buluruz. Toplum ve değer duygusunu da buluruz. O felsefesini diyalogla inşa eder. Diyalog onda bir yol arama, bir yol açma, bir yol bulmadır. Bizim felsefi ortamımızda felsefe tarihiyle olan diyalog nasıldır? Biz, felsefe tarihi ile daha çok bilgi temelli bir diyalog kuruyoruz. Bilme temelli tutumla felsefe yapma temelli tutum birbirinden farklıdır. Diyalog bizi felsefenin anavatanına götürür: Farklı dillerin konuşulduğu, ancak konuşmanın ruh olarak yine de insana yabancı gelmediği, hep şu "nedir" sorusunda aydınlanan özün verimli ülkesine götürür. Bizim toplumumuzda bir diyalog eksikliğinden söz etmek mümkün. Bu, felsefe geleneğimizin en önemli eksikliğidir.

eksikliğin giderilmesi yönünde bazı önerilerde bulunabiliriz: (1) Felsefe bölümlerine yabancı dil puanıyla öğrenci alınabilir, (2) müfredata yabancı dil hazırlık sınıfları konulabilir, (3) öğrencideki filolojik birikim, felsefe müfredatıyla (metin okumaları şeklinde) desteklenebilir. Bu eğitim biçimi, bir yandan öğrencilerin felsefe metinleri ile olan ilişkilerini güçlendirirken, bir yandan da çalışma alanlarını genişletecektir. Burada üzerinde durulması gereken husus, felsefe eğitiminin Türkçe olmasının gerekliliğidir. Zira felsefe hangi dilde kurulursa o dile aittir, hangi dilde yapılırsa o dilin felsefesidir. Yabancı dilde yapılan felsefe eğitimi, felsefeyi Türkçenin imkânları ile yeniden üretmediği için Türkçenin felsefe ortamına değil, başka bir dilin felsefe ortamına ait olacak, dolayısıyla Türkçenin ifade imkânlarının denenmesi açısından bir kazanım olmayacaktır. Felsefe eğitimimizin Türkçe olması, kültürel ve geleneksel imkânlarımız içinde bir felsefe ortamına kavuşmamız açısından önemlidir.

3. Dil Ortamı: Felsefe her şeyden önce içinden çıktığı dile aittir, yapıldığı/üretildiği dilin felsefesidir. Bir felsefeyi anlamak demek, o felsefenin yapıldığı dili, bu dilin içinde varlık kazandığı kültürü anlamak demektir. Varlık, ancak uygun bir dilde ve dilin uygun kullanımında konuşmaya başlar. Dil, ifade gücüdür. Felsefe dili, felsefeyi kuşatabilecek, onun ifadesine imkân tanıyacak ve felsefeyi üretebilecek bir dildir. Felsefe dili; sanatsal, bilimsel, felsefi ve kültürel faaliyetler sonucu, dilin, düşüncenin ifadesine imkân tanıyacak kavramsal bir yapı kazanmış olmasıdır. Felsefe dilinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: (1) Kavramsal ve terimsel yapısı gelişmiş bir dil,[4] (2) sanat, edebiyat ve mitoloji ile zenginleşmiş bir dil, (3) deneyimleri ve birikimleri olan bir dil: kütüğü olan bir dil, (4) geleneği olan bir dil, (5) varlığı ve varoluşu ifade edebilme potansiyeli olan bir dil, (6) duygusal ve manevi boyutu olan bir dil, (7) aşina bir dil, içinde yaşantılarımız olan bir dil.

Felsefi ortam, "dillerin" konuşulduğu, "dil-sever" bir ortamdır. Dil, kendi kültür ve yaşantı ortamında felsefe yapmak için uygun bir zemin bulur. Zira binlerce yılın birikimini; atasözlerinin, fıkraların, ağıtların, türkülerin, efsanelerin, mitosların, tutkuların, edebiyat ürünlerinin birikimini içinde taşır. Felsefe dilini salt bilimsel bir dil gibi düşünmek yanlıştır. Batı felsefesinin gelişmesinde bilimsel veriler kadar, tarihsel, kültürel, dinsel ve mitolojik öğeler de etkili olmuştur. Mitolojiden ayrılarak kendi varlığını kuran felsefe, zaman içinde mitolojinin imkânlarından yararlanmasını da bilmiştir.

Bir ülkede, bir kültür dairesinde, felsefeden, felsefe eğitiminden, felsefe yapmaktan söz etmek, hem o dil ve kültürün imkânlarını felsefeye katmak, hem de felsefeden o dil ve o kültür için katkılar almak demektir. Bir ortamda felsefe yapmanın ne olduğunu sorgulamak, her zaman o ortama özgü dille felsefe yapmanın, o dilin felsefe açısından sahip olduğu imkânlarının neler olduğunu sorgulamak demektir. Ama bu aynı zamanda o kültürün, o geleneğin, o yaşantı ortamının, felsefe geleneği açısından imkânının sorgulanması da demektir.

Bir felsefenin kendisine ulaşılması o felsefenin kendi ortamında, kendi dili, kültürü ve geleneği içinde anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. Bu da o dil ve o kültür ortamında yetişmiş bir kişi tarafından yetkin bir şekilde gerçekleştirilebilir. Her felsefe, öncelikle "kendi dilinde felsefe"dir. Onun kendi dilinde felsefe olması, başka dillerle iletişime geçme potansiyelini ve yeterliliğini de gösterir. Ne var ki, başka bir dilde yeniden üretildiği zaman artık yalnız kendi

[4] Kavramsallaştırma, kaostan kurtarma, giderek belirgin ve düzenli kılma eylemidir. *Theoria*nın anlamı budur. "Yaşlı bilge belki figürler aracılığıyla düşünmektedir, oysaki filozof Kavram'ı keşfeder, onu düşünür." "Filozof kavram dostudur, kavram üretme gücünü içinde taşır. Bu, felsefenin basit bir kavram oluşturma, keşfetme, üretme sanatı olmadığını söylemek demektir, çünkü kavramlar ille de bir takım formlar, ürünler ya da keşifler değillerdir. Daha zorlu bir tanımla felsefe, kavramlar *yaratmayı* içeren bir disiplindir." "Her zaman yeni kavramlar yaratmak; felsefenin amacı budur." "Filozofun felsefesi bu işlemde ortaya çıkar: o icat eder, bir bilim adamı gibi keşfetmez. Bilim adamı, hazır bulunanı ifade eder, ortaya koyar; filozofun yaptığı ise, yeni bir şeyi ortaya koymak, yani kavram icat etmektir." "Hakkında; kavram yaratmadı, denilebilecek bir filozof neye yarardı ki?" "Felsefe kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatıdır" (Deleuze – Guattari, 1995: 11-17).

diline ait olamayacağı, çevrildiği dillerin imkânlarında özümsenmiş halde bulunacağına da işaret eder. Her özümseme, hem özümseyen, hem de özümsenen açısından bir farklılaşmayı, yabancıyı kendine, kendini yabancıya aşina kılmayı da ifade eder. Bir dil, dışarıdan gelen dili kendine katar, kendi anlam katmanları arasında özümser, kendine ait kılar. Ama felsefe de, çevrildiği dili özümser, o dili kendi zenginlikleri arasına katar; aksi halde çevrilmiş sayılmaz. Bu anlamda bir felsefeyi Türkçeye çevirmek demek, o felsefenin Türkçedeki imkânlarını aramak, onu Türkçenin imkânları içinde yeniden üretmek demektir.

Bu açıdan bakıldığında Türkçenin bir felsefe dili olarak ortaya çıkması, felsefe sorunlarının bireysel bir yaratıcılık ve kapasite içinde Türkçenin ifade imkânlarıyla denenmesi demektir; ama felsefeye Türkçenin birikimlerinin, sezgilerinin, yaşantılarının katılması da demektir. Felsefenin anlama, sorgulama ve yorumlama gücünün katıldığı bir dil artık daha önceki dil değil, ifade gücü ve kavramsal yapısı gelişmiş bir dil olacaktır. Felsefeyi Türkçede anlaşılabilir kılmadığım sürece felsefe yapıyor, felsefe okuyor, felsefe okutuyor sayılmam. Benim dilim, benim dünyamın sınırlarını verdiği gibi, felsefe yapma imkânımın sınırlarını da verir. Benim dilim benim dünyamdır, benim evimdir. Bu ev dışında kendimi yersiz yurtsuz, elimden ifade imkânlarım ve bakış açılarım alınmış hissederim. Dünyam dilimin, dilim de dünyamın içindedir. Dilim ve dünyam arasındaki uygunluk, yaptığım felsefenin anlamını oluşturur. Felsefem, dünyamda karşılık bulduğu ölçüde anlamlı olacaktır. Dilimin imkânı felsefemin, felsefemin imkânı da dilimin imkânıdır. Felsefe yapma imkânım, dilimde içkin halde bulunur. Bu yüzden felsefeyi seven bir kişi olarak, dilimi de sevmem gerekir. Dilimi sevmeden felsefeyi sevmiş, dilimin imkânlarını tanımadan felsefenin imkânlarını tanımış sayılmam.

Her filozof örtük ya da açık olarak şunu söyler: Ben öncelikle kendi dilimle felsefe yapıyorum, öncelikle kendisiyle felsefe yaptığım dili konuşan, o dilin dünya görüşünü, kültürünü üreten, yaşayan ve paylaşan insanlara sesleniyorum. Benim görüşlerimi isteyen kendi diline çevirebilir, başka dillerde okuyabilir; ama ben başka bir dilde, kendi dilimin evinde, kendi dilimin sıcak ve aşina ortamı içinde bulunmam. Başka bir dilde misafirliğe çıkmış gibiyimdir; duruma göre kendimi uzak bir memlekette bir otel odasındaymışım gibi hissederim. Zira benim dilimin sınırı başkalarının dilinin sınırı, benim dünyamın sınırı başkalarının dünyasının sınırı olmayabilir. Onların dillerinin ve dünyalarının kendi sınırları vardır. Bu nedenle bir dilden diğerine çeviri, bir felsefenin, bir dilin anlam alanları ve dünya görüşü içinde yeniden kurulması anlamına gelir. Bu ise onun kendi diline, kendi anlam alanlarına ve kendi dünyasına belirli ölçüde yabancılaşmasını ifade eder. Felsefe yaptığım dil içinde yaşadığım, algılama biçimlerimin, anlam katmanlarımın, hislerimin, kategori ve şemalarımın oluştuğu dildir. İçinde bilişsel varlığımı kurduğum, kendisiyle düşünmeyi, duymayı, duygulanmayı, anne baba demeyi, dağ taş demeyi öğrendiğim dildir. Filozof, öncelikle kendi dilini konuşan ve kendi diliyle konuşan insanlara seslenir. Bu nedenle felsefe dili, her ne kadar kavramsal yapısıyla evrensel bir niteliğe sahip olsa da, aslında bir toplumun, bir kültürün, bir ailenin, hatta bir bireyin yaşantılarında içerik kazanan gizli ve açık göndermeleri olan bir dildir.

4. Gelenek Ortamı: Dil, tarih ve kültür dünyanın her toplumunda vardır. Onlardan hiçbiri dilsiz, tarihsiz, kültürsüz değildir. Buna rağmen felsefe her toplumda ortaya çıkmaz. Felsefeyi başlatan, üreten ve yaşatan başka bir unsura gereksinim vardır. Dili, tarihi, toplumu, bilgiyi, kültürü, sanatı ve edebiyatı felsefeye çeviren katalizör güç, felsefe geleneğidir. Bunu "felsefe yapma deneyimi" olarak da ifade edebiliriz. Dilin belirli bir ifade gücüne kavuşması, kültürün rafine olması mutlaka gereklidir; ancak sadece dil, tarih ve kültür yetmez, gelenek de gerekir. Felsefe kendi kökleri üzerinde yeşerir, gürleşir. Felsefe geleneğini oluşturmak için, tarihin derinliklerindeki tarihsel, kültürel ve geleneksel birikimleri, bu kılcal damarları canlı tutmak gerekir. Onlara ne kadar değer verirsek o kadar değerli, ne kadar anlam katarsak o

kadar anlamlı olurlar. Araştırmalarımızla anlam dünyalarını ne kadar zenginleştirirsek, o kadar evrensel bir içeriğe kavuşurlar. Batı kültürünün, sanat, felsefe ve psikoloji alanında mitolojiden bile ne kadar yararlandığını dikkate alırsak, tarihsel ve kültürel yaşantıların dile bir ifade zenginliği olarak nasıl katıldığını görürüz. Kültürel ve geleneksel birikimimizi yadsıyıcı bir tutum içine girmeden bir "ön-felsefe", "felsefeye giden yol" olarak değerlendirdiğimizde, onlara olan bakışımız da değişecektir. Felsefi bir bakışla kültürel birikimimizin, efsanelerimizin, masallarımızın, türkülerimizin yeniden okunması, bir birikim ve zenginlik sağlayabilir. Felsefe geleneğimizin oluşması açısından, sözlü gelenek unsurlarımızın da felsefi metinler gibi değerli görülmesi gerekir. Kendimize, kendi motiflerimize değer verdiğimizde, kendi felsefi da ortamımız olgunlaşmaya başlar. Onları kurutmak yerine, felsefenin şahdamarını besleyen ana kaynaklar olarak değerlendirmek daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Felsefenin çeşitli alanlardan gelecek katkılara ihtiyacı vardır. Dili, tarihi, kültürü, geleneği yadsıyan ideolojik tutumlar felsefe için yararlı olmayacaktır. Felsefi gelenek, felsefenin köküdür. Felsefe hep oradan hareket eder; hep oradan boy verir, hep oraya döner. Bu nedenle kültür tarihimiz içinde felsefi değer taşıyan her metin, her motif tespit edilip zaman içinde geriye doğru bir düşünce geleneği, bir tefekkür koridoru oluşturulmalıdır.

Gelenek zaman içindeki sürekliliktir. Tecrübenin, yaşam deneyimlerinin bir havuz oluşturması, belirli bir disiplin ve anlayış içinde geleceğe doğru akıp gitmesidir. Gelenek bir ideoloji, bir siyaset değil, hangi görüşte olursak olalım köklerimizin kendisine bağlı bulunduğu topraktır. Sartre'ın dediği gibi, balıkların suda yaşadığı gibi biz de bir tarih, kültür ve gelenek ortamı içinde yaşarız; bundan kaçınamayız. Gelenekten ve tarihsel birikimden yararlanmayı, geçmiş birikimle ilişki kurmayı ideolojik bir tutum olarak algıladığımızda, kendi ortamımızda düşünmenin imkânını da tüketmiş oluruz. Felsefe geleneği bugünden yarına ortaya çıkmaz; yüz yıllara, bin yıllara ihtiyaç duyar. Felsefe geleneği, bir dil ve kültür ortamında, felsefeyi üretmekle, öğretmekle, felsefeye anlam vermekle ve onu yaşamakla elde edilen bir birikimdir. Filozof, bu süreklilik ve gelenek içinde kendisini ifade edip anlaşılır kılabilen kişidir. O, çabasına sıfır noktasından başlamaz. Felsefesini kurabilmesi, kavramlarını çatabilmesi için bir gelenek ortamında bulunması gerekir. Bu gelenek ortamının dışında felsefe yoktur. Filozof, kendinden öncekileri görmezlikten gelip sıfır noktasından felsefeye başlamış olsaydı, felsefe diye bir şey olmazdı. Felsefeyi felsefe yapan tutum, temelini, tek tek filozofların söylediklerinden çok, felsefenin sürekliliğinde, diyalogda, konuşmada, tartışmada, eleştiride bulur. Yolda olmanın bir anlamı da budur.

Felsefe geleneği, üretilmiş felsefeler demektir. Üretilmiş felsefeler üretilecek felsefelerin ana maddesidir. Felsefe doğası gereği hep kendi tarihine dönerek gelişimini sürdürür. Zira o, insanın kendi dışında, doğada, maddenin biçiminde bulabileceği bir şey değildir. Kendisini tarihsel, kültürel ve geleneksel bağlamda ifade edemeyen bir tutum, felsefi ortam içinde de ifade edemez. Bir toplum için bayındırlık hamleleri tabii ki önemlidir, ama kendi kültür ve düşünce tarihine doğru bir patika açabilmek de önemlidir. Felsefe tümüyle kendi tarihi, kendi kültürü ve geleneği demektir. Kendi tarihi dışında felsefe yoktur ve o bizzat bu tarihin kendisidir. Genel anlamda felsefeye katılabilmenin yolu kendi ortamımızı oluşturabilmekten, üretici bir bilinç olabilmekten geçer.

***

Eğitim, dil ve gelenek açısından baktığımızda felsefi ortamın bizdeki durumu nedir? Yeterli olgunluğa erişebilmiş bir felsefe ortamızın olduğundan söz edebilir miyiz? Bu soruyu felsefi ortamı oluşturan öğeler açısından cevaplandırabiliriz.

Ülkemizdeki eğitim koşullarını dikkate aldığımızda, felsefe eğitiminde öne çıkan başlıca üç tutumdan söz edebiliriz. Bunlardan ilki "mesleki" tutumdur. Mesleki tutumda, felsefe

eğitimi, liseler için felsefe, sosyoloji, mantık derslerini okutacak felsefe öğretmenlerini yetiştirmeyi amaçlar. Felsefe eğitimindeki ikinci tür yaklaşım ise "bilgi" merkezli yaklaşımdır. Bu yaklaşımda felsefenin bir "bilim" ve "kültür tarihi" gibi okutulması söz konusudur; ders, kuramların ve kavramların aktarımını amaçlar. Üçüncü yaklaşım kısmen ilk ikisini kapsamakla birlikte, onları aşar; felsefe eğitimini felsefeyi yeniden üretmeye dönüştürür. Temelini Kant'ta bulan, felsefenin bir bilgi alanı olarak değil, olsa olsa felsefe yapma biçimi olarak öğretilebileceğini öne çıkaran bu yaratıcı yaklaşım, felsefenin bireysel varoluşumuzda bir yerinin ve karşılığının olduğu görüşünden hareket eder. Felsefe metinleri ile olan ilişkiyi, nesnel ve bilgisel bir iletişim olmaktan çıkararak, varoluşsal bir bağlama yerleştirir. Felsefe ile, yaşadığı dünyayı, karşılaştığı sorunları, sosyal ve politik durumları değerlendirip yorumlama becerisi kazanır. Bu şekilde felsefe bir tür soyut sözcükler denizi olmaktan çıkarak bireysel varoluşumuzda yer tutmaya başlar. Ülkemizdeki felsefe eğitimi açısından baktığımızda, daha çok birinci ve ikinci tür tutumların yaygın olduğunu, felsefenin kimi durumda bir meslek, kimi durumda "öğretilebilirliği" olan bir bilgi alanı olarak okutulduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan, felsefeyi varoluşumuza katan yaratıcı ve üretici bir felsefe eğitimine ihtiyaç duyduğumuz açıktır.

Dil açısından baktığımızda, Türkçenin, felsefe dili olma yolunda önemli bir merhale kaydettiğini, çevirisi yapılan eserlere bakarak söyleyebiliriz. Belli başlı felsefe klasiklerinin Türkçeye çevrilmiş olması, felsefe dilinin oluşması açısından önemli bir kazanımdır. Platon'u, Aristoteles'i, Descartes'i, Locke'u, Kant'ı, Hegel'i, Heidegger'i, Sartre'ı kuşatabilen, onları kendi anlam alanına katabilen bir dil, felsefe dili olma yolunda önemli bir aşama kaydetmiş demektir.

Gelenek, sürekliliktir, kesintisizliktir. Süreklilik dil ve yazı ile sağlanır. Avrupa eğitim tarihine baktığımızda başta Grekçe ve Latince olmak üzere klasik diller eğitiminin önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Bu eğitim biçimi, yüzyıllardan beri Antik Yunan mitolojisine kadar geri giden güçlü bir damarın açık tutulmasını sağlamıştır. Dil eğitimi, geçmişle, felsefe geleneği ile olan iletişimi canlı tutan en önemli öğedir. Tarihle ve gelenekle bağın oluşmadığı toplumlarda, felsefe geleneği de güçlenmez. Geleneği oluşturan, geçmiş birikimle, tarihsel deneyimle iletişim halinde olabilmektir. Geçmişle kurulan canlı ve kesintisiz diyalog, güçlü bir felsefe geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Bu diyaloğun gerçekleşmediği toplumlarda felsefi geleneğin oluşturması da zordur. Felsefe, bugünün değil tüm tarihin birikimidir; yeni olmak değil geleneği olmaktır. Felsefi ortamımızın oluşabilmesi için bizi felsefe yapmanın kültürel ve geleneksel imkânları ile daha fazla karşılaştırılacak yolların aranması ve denenmesi gerekir. Öte yandan geçen zamanla birlikte ortaya yeni sorunlar da çıkmaktadır. Eski sorunlar önemlidir; ancak felsefe kendine yeni yollar ve yeni biçimler de arar. Yeni sorunlar yeni felsefelerin doğmasına neden olur. Felsefe yapmak, sadece geleneksel sorunlarla ilgilenmek değil, yeni sorunlar ve yeni çözüm yolları ile karşılaşmak da demektir. Her filozof, az ya da çok kendi zamanının sorunlarına bağlıdır. Felsefesi, yaşadığı çağın bilimsel, toplumsal, politik, ekonomik karakterini yansıtır. Sadece felsefi gelenek içinde kalmak değil, kendi zamanının karakterini geleneğe taşıyabilmek de önemlidir. Bu, yalnız gelenek tarafından oluşturulmak değil, geleneği de oluşturmaktır.

Bilim ve sanat arasındaki geniş alanda yer alan felsefe kimi zaman bilime, kimi zaman sanata daha yakın durur. Bu geniş alana karşın, felsefeyi katı, değişmez ve esnemez bir yapı olarak görmek, felsefe geleneğimizin oluşması açısından katkı sunmayacaktır. Bu geniş alanda, filozof kendisine yakın olandan başlar. Her aşamada kendisini felsefesine katar. Bu nedenle "dünyada ne var" demek, "benim dünyamda ne var" demektir; "varlık nedir" demek, "benim varlığım nedir?" demektir. Kendi varoluşumuzla, şu ya da bu şekilde ilişkilendirmediğimiz bir felsefi çaba, dünyamızda karşılık bulmuş olmayacaktır. Anlamlı/içerikli felsefe benim dünyamda karşılığı olan felsefedir. O, benim dünyamda karşılık bulduğu sürece benim açımdan anlam kazanacak, benimle konuşmaya başlayacak,

benim felsefem olacaktır. Kültür ve düşünce tarihimize baktığımızda, felsefenin bazı konularının, derin köklerinin olduğunu görürüz. Varlık felsefesi, ahlak felsefesi, eğitim felsefesi, din felsefesi, siyaset felsefesi, edebiyat ve sanat felsefesi olmak üzere, çeşitli alanlarda, kendi kültürümüzde, felsefe geleneği ile örtüşebilecek konular vardır. Bunlar felsefenin bizim ortamımızdaki karşılığıdır. Felsefe geleneğimiz bu yönde daha sahici gelişmeler gösterebilir. Felsefeci, mutlaka felsefenin kendi kültüründeki karşılığını aramalıdır. Felsefe, ancak bu ortam içinde anlamlı bir çaba olacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Felsefe geleneğimiz oluşum sürecini içten içe sürdürmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalara baktığımızda, bu geleneğin parıltılarını daha iyi görebiliyoruz. Önümüzdeki zamanlarda bu sürecin zengin ve verimli bir birikime kavuşacağı öngörüsünde bulunabiliriz. Ama artık bu salt Batı uygarlığının felsefi birikimini yansıtan bir çaba olmayacak, bizim dil ve kültürümüzün imkânlarından da yararlanacaktır. Ancak böyle olduğu zaman evrensel felsefe geleneğine, kendi ortamımızın imkânları ile katılmış ve ona bir katkıda bulunmuş oluruz. Unutulmamalı, felsefe öncelikle kendisini üretenlerin felsefesi olacak, onların dünyasını yansıtacaktır. Felsefeyi kendime, kendimi felsefeye kattığım sürece, felsefe de artık benim felsefem olacaktır.